

БИБЛИОТЕКА
НАРОДЕН МУЗЕЙ
ВАРНА

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА IV (XIX)

BULLETIN DU MUSÉE NATIONAL A VARNA

TOME IV (XIX)

1 9 6 8

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

КОМУНИСТИТЕ ОТ ВАРНЕНСКИ ОКРЪГ В ЗАЩИТА НА СЪВЕТСКА РУСИЯ 1918 — 1922 год.

КОСТАДИН СТОЯНОВ

Великата октомврийска социалистическа революция разтърси из основи капиталистическото общество и откри нова глава в световната история. Тя извърши дълбок революционен прелом в развитието на световния исторически процес. Някои основни черти на Октомврийската революция, пише В. И. Ленин „... имат не местно, не специфично-национално, не само руско, но и международно значение“.¹ Идеите и опитът на Октомври станаха направляваща сила на всички угнетени и поробени народи в борбата им срещу капиталистическата експлоатация. „Руската революция, пише Д. Благов, съставлява едно от най-великите исторически събития, събитие с всесъветско, най-дълбоко значение за живота на народите“.²

Победата на Октомврийската революция посочи пътя на народите за революционното изменение на капиталистическото общество — събаряне на буржоазното господство и изграждане на социализма. Руският пример показва на измъчените от четиригодишната империалистическа война народи, че излизането от войната ще дойде само чрез насилственото сваляне властта на капиталистите. В речта си пред Първия всеруски конгрес на просветата В. И. Ленин заяви: „Руската революция показва, че войната води неизбежно към разпадане на цялото капиталистическо общество, че тя се превръща във война на трудещите се против експлоататорите. В това се състои значението на руската революция“.³

Победата на Октомврийската революция и създаването на първата в света социалистическа държава предизвика смъртна омраза у капиталистите от цял свят. Тази омраза към Съветска Русия и социализма въобще обедини международната реакция, която положи неимоверни усилия, за да върне назад колелото на историята, да реставрира капиталистическия строй в Русия. Под ръководството на Комуническата партия съветските народи отбиха пристъпите на чуждестранната империалистическа

¹ В. И. Ленин, съч., т. 31, С., 1953 г., стр. 5.

² Д. Благов, Избр. произв. в два тома, т. II, С., 1951 г., стр. 726.

³ В. И. Ленин, съч., т. 28, стр. 74.

интервенция и вътрешна контрареволуция, защитиха завоеванията на Октомврийската революция.

Под лозунга „Долу ръцете от Съветска Русия“ в капиталистическите страни се разгърна мощно движение в защита на Октомврийската революция. Хиляди революционери от най-различна националност, включително и българи — военнопленници и емигранти, — отстоявайки на дело принципите на пролетарския интернационализъм, се сражаваха в редовете на Червената армия. Когато младата съветска държава преживяваше големи трудности за възстановяването на разнебитеното от продължителната империалистическа и гражданска война народно стопанство, за спасяване от гладна смърт на населението в района на Поволжието, трудещите се от цял свят протегнаха братска ръка. С помощта на международната пролетарска солидарност съветската власт не само отби нашествието на интервентите и разгроми вътрешната контрареволуция, но победи и глада.

Българската комунистическа партия като верен отряд на международното комунистическо движение оказва морална и материална помощ на младата съветска република. Тя възприе лозунгите на Октомврийската революция и поведе решителна борба срещу реакционната политика на българската буржоазия. Партията разви огромна дейност за разложение на съглашенските части и руските белоемигранти, за събиране на помощи за гладуващите в Поволжието и пр.

Въпросът за победата на Октомврийската революция и борбата на БКП в защита на Съветска Русия занимава години наред българските историци. През последните 10—15 години на този проблем бяха посветени редица статии, студии и монографии, в които беше изтъкнат приносът на българския народ под ръководството на БКП в защита делото на Октомврийската революция.⁴ Напоследък излязоха нови разработки⁵, които разглеждат пряко или косвено въпроса за борбата на БКП в защита на Октомврийската революция в национален мащаб. Във връзка с 50-годишния юбилей на Октомврийската революция бяха написани редица статии по този въпрос и от местно значение.⁶ За Варненски окръг изследвания от този характер още не са направени.⁷

⁴ Вж. цитираната библиография по този въпрос — Ц. Николов, Дейността на БКП в защита на Съветска Русия (1917—1922 г.), С., 1960 г., стр. 15—16.

⁵ Г. И. Чернявски и Д. Даскалов, Борбата на БКП против врангелисткия заговор, С., 1963 г.; П. Панайотов, Приносът на българи за победата на Октомврийската революция, С., 1967 г.; Ц. Николов и А. Веков, Чествуване на Великия октомври в България 1918—1944 г., 1967 г.; Ц. Николов, Трудещите се в България в защита на съветската власт (1917—1922 г.), сб. Октомврийската революция и Българо-съветската дружба, С., 1967 г., стр. 97—117; Хр. Несторов, Българският народ в борба против империализма и в подкрепа на съветската страна (1918—1923 г.), цит. сборник, стр. 117—133 и др.

⁶ В кн. 4—5 на сп. „Исторически преглед“, 1967 г., са поместени научните изследвания: Д. Стоянов, Пловдив и окръгът в подкрепа и защита на Съветска Русия (1921—1922 г.), Г. В. Димитров, Пиринският край в защита и подкрепа на Съветска Русия (1918—1922 г.), Г. Т. Цолов, Първи отзвуци на Февруарската и Октомврийската революция в Шуменски окръг.

⁷ Този проблем отчасти е засегнат от П. Близнаков и др. в книгата „Варненската окръжна организация на БКП 1893—1944 г.“, С., 1965 г. Посоченото произведение обаче далеч не изчерпва богатата и многообразна дейност на трудещите се във Варненски окръг под ръководството на БКП в защита на младата Съветска република.

Град Варна със своето модерно и най-голямо пристанище на България, намиращ се в близост до Съветска Русия, има важно стратегическо значение в борбата на международната реакция срещу Съветска Русия. С активната си дейност варненските комунисти не позволиха на съглашенските сили да използват пълноценно варненското пристанище като военна база за смазване на Октомврийската революция. Важна роля за разгръщане на масово революционно движение във Варненски окръг в защита на младата съветска република изиграха съществуващите традиционни връзки на трудещите се в окръга с руското революционно движение. Тези връзки укрепнаха в съвместната революционна дейност по поддържането на нелегалния канал в началото на XX в. за пренасяне от Варна до Одеса на Лениновия в. „Искра“, в борбата на варненските социалисти за защита на Първата руска революция и укриване на смелите потемкиновци, на руските революционери Камо, Литвинов и др., пренасящи оръжие и марксистеска литература, в разпространяването на в. „Моряк“ и пр.

След победата на Октомврийската революция и в условията на следвоенната революционна криза тези връзки се разшириха и укрепнаха. Те бяха поставени на здрава идейна основа. Варненските комунисти, отстоявайки смело принципите на пролетарския интернационализъм и общочовешкия хуманизъм, разгрънаха широка дейност в защита завоеванията на Октомврийската революция. Те записаха светли страници в трудната борба по поддържането на нелегалния канал Варна—Одеса и Варна—Севастопол, за разложението на съглашенските части и врангелистите във Варна, за успешното провеждане на помощната акция — 1921 г., за разобличаване заговора на руските генерали от 1922 г. и пр. Научното разработване на всички тези въпроси, изясняващи борбата на трудещите се от Варненски окръг в защита и подкрепа на Съветска Русия, ще запълни една празнота в нашата марксистко-ленинска историография.

Въвличането на България в империалистическата война се отразило пагубно върху състоянието на нейната икономика. Редица клонове на промишлеността, свързани с нуждите на армията, след обявяването на войната престанали да работят, а други (текстилната, металообработващата) поради липса на резервни части намалили своето производство. Селското стопанство било напълно разстроено.

Варненски окръг и по-конкретно гр. Варна изпаднал в още по-тежко икономическо положение. След затваряне пътя за Дарданелите и отнемането на Добруджа работата на варненското пристанище замряла.⁸ Четири хиляди пристанищни работници преминали в армията на безработните. Дванадесет фабрики и работилници прекратили работа и уволнили целия си персонал (424 работници).⁹ От проведената в края на 1914 г. анкета¹⁰ във Варна се установило, че вследствие настъпилата криза от двете Балкански войни били уволнени 4804 работници.¹¹ Същата анкетна комисия констатира, че работата в града е намаляла със 75 % в сравнение пре-

⁸ ОДА — Варна, ф. 49, оп. 1, а. е. 33, прот. № 22 от 26. IV 1912 г. на борсовия комитет при Варненската стокова борса.

⁹ В. „Работнически вестник“, бр. 204 от 21. XII. 1914 г.

¹⁰ Общинският съвет натоварил комисия в състав Д. Кондов, Т. Страшимиров и д-р Ив. Фарашев, която имала за задача да проучи въпроса за безработицата.

¹¹ В. „Работнически вестник“, бр. 204 от 21. XII. 1914 г.

ди Първата световна война. В анкетиранияте 228 предприятия, заведения и професии преди войната са били заети 6118 работници и работнички, а в края на 1914 г. — 1316 души. По официални данни в началото на 1915 г. във Варна имало 5143 безработни, докато в същото време в Пловдив техният брой бил 1702 души.¹² През време на войната скъпостията и безработицата взели още по-големи размери. Варненската община не била в състояние да уреди продоволствието на населението и да ликвидира безработицата, затова правителството било принудено да ѝ разреши 500 000 лв. кредит за подпомагане на бедстващото население в града. Няколко месеца общината давала по 1 лев на безработно семейство, което се оказало палиативна мярка.¹³ Едрите варненски житари в стремежа си за по-големи печалби пуснали на пазара развалено жито, от което хлябът придобивал много горчив вкус. Това създавало голямо недоволство сред трудещите се. Масовата безработица,¹⁴ продоволствениите трудности и поскъпването на живота изострили до краен предел класовата борба в града. Народното негодувание се изразило в стихийен женски бунт на 2 и 3 март 1915 г., в който участвували 10 000 души.¹⁵

Варненските тесни социалисти под ръководството на Димитър Попов повели смела борба в защита икономическите интереси на трудещите се. Под лозунгите „Искаме евтин хляб“, „Край на войната“ и др. преминала цялата агитационно-разяснителна дейност на тесните социалисти.

Победата на Октомврийската революция заварила варненската организация на БРСДП (т. с.) с намален състав. Поради общата мобилизация през Първата световна война голяма част от членовете били на фронта. Останалите в града тесни социалисти заедно с градската беднота присъединили своята голяма радост и въодушевление от победата на революцията към възторга на работническата класа от цялата страна. Революционните сили във Варна се групирали около членовете на местния партийен комитет, в който влизали Д. Попов, Р. Крайчев, Б. Митев, М. Кербел и др. Нелегалните срещи, съвещанията и събранията зачестили. Варненските тесняци слушали с голям интерес подробните информации на Дим. Попов за събитията в революционна Русия, за положението на фронта, за предстоящите задачи на варненската организация.

Победата на Октомври намерила широк отзвук и сред моряците. Флотските телеграфисти не спели по цели нощи и преписвали всичко, което се предавало по радиотелеграфната станция на Москва.¹⁶ Вахтените журнали с ценни информации за победата на руските работници и селяни, за първите мероприятия на съветската власт достигнали не само до военните части в града, но ставали достояние и на населението.¹⁷ За

¹² Г. Димитров, съч., т. 4, С., 1952 г., стр. 5—10.

¹³ В. „Варненски общински вестник“ от 1. IV. 1916 г.

¹⁴ По данни, публикувани във в. „Работнически вестник“, броят на безработните във Варна бил 8000 души — вж. „Работнически вестник“, бр. 268 от 13. III 1915 г.

¹⁵ Музей на революционното движение — Варна, инв. № 884, Писмо на Д. Копринков до Председателя на Варненското археологическо дружество.

¹⁶ Спомени на К. Халачев, Трудове на Военноисторическото дружество 1966 г., стр. 46—63 също сп. „Историч. преглед“, кн. 4—5, 1967 г., стр. 183—186.

¹⁷ Спомени на К. Халачев, Сб. „17-та година“, Спомени на български революционери за Октомврийската революция и отражението ѝ у нас“, С., 1957 г.

победата на революцията варненските работници научавали от информациите на в. „Работнически вестник“ и от руските военнопленници, настани в бараки в квартал Сес-Севмес (Аспарухово). Като първи вестноосци на революцията те оставили дълбоки следи сред варненските граждани.¹⁸

Първата по-значителна проява на варненските тесняци била издаването на стенен календар за 1918 г., посветен на мира.¹⁹ Календарът бил илюстриран с картина от Стайко Костов, изобразяваща многолюдна манифестация с развято червено знаме и лозунг за мира.

Чрез своите членове и съмишленици варненската организация поддържала тесни връзки с Добруджанския фронт. Тези връзки се засилили особено много след проведената през пролетта на 1918 г. конференция във Варна на партийния и профсъюзния актив, на която Георги Димитров говорил за историческото значение на Октомврийската революция и предстоящите задачи на партията.²⁰ На Северния фронт болшинството от войниците на 31-ви и 48-ми пехотен полк били от Варненския край. Варненската организация изпраща на Северния фронт позиви, „Работнически вестник“ и други агитационни материали чрез Григор Чочев, който по това време служил като железничар по линията Варна—Добрич, а така също и по Райна Кабакчиева, зъболекарка в Добрич.

Унищожителната война, в която бил въввлечен и българският народ, довела нашите войници до пълна безизходица. Изпаднали в окаяно състояние — оголели, обосели, гладни и измъчени, — те прегърнали освободителните идеи на Октомври. Дълбоко в душите си войнишките маси изпитвали смъртна омраза и негодувание срещу Фердинанд и реакционната българска буржоазия.

Българските войници на Северния фронт, които били в голяма близост до революционна Русия, първи почувствували благотворното влияние на Октомври. Започналото брожение сред войниците под въздействието на февруарската революция получило пълен размах и целенасоченост след победата на Октомврийската революция. Във военните части на Северния фронт по примера на „братушките“ започнали да се изграждат войнишки комитети. Сред войниците се разпространявали позиви, първите декрети на съветското правителство, телеграмата на Ленин, отправена до всички воюващи страни, в която се предлагало „незабавно преустановяване на военните действия“ и започване на мирни преговори.²¹ В позив на руските войници на Северния фронт при р. Серет се казвало: „Братушки. Хайде при нас, за какъв дявол още чакате, време е да се свърши войната. Ние натупахме нашия цар, направете и вие същото с вашия Фердинанд, той е немец и оръдие на Вилхелма“.²² Огромното въздействие на болшевишката пропаганда на фронта признавало и висшето офицерство. В рапорта на Първа конна дивизия от декември 1917 г. се прави признание, че под въздействието на болшевишката пропаганда нашата армия била напълно демобилизирана, не можейки повече да воюва

¹⁸ Кр. Баев, Вестноосци на Великия октомври, в. „Народно дело“, бр. 261 от 5. XI. 1957 г.

¹⁹ Спомени на В. Патронска, Сб. „17-та година, 1957 г., стр. 338.

²⁰ Д. Константинов, Как посрещнахме Октомврийската революция във Варна, в. „Народно дело“, бр. 162 от 16. VIII. 1957 г.

²¹ ЦПА, ф. 169, оп. 1, а. е. 28, л. 1; също ОДА — Варна, ф. 80, оп. 1, а. е. 9, л. 1.

²² Пак там.

Българските войници, се казвало в рапорта, могат да станат „смели борци за защита на социалистическите идеи“.²³

След победата на Октомврийската революция започнало масово побратимяване между руските и българските войници, което се изразявало в организирането на съвместни срещи, правене на общи фотографии, отказ на българските войници да стрелят срещу своите руски братя, да ги пленяват и пр.²⁴ В началото на декември 1917 г. на кота 45, Бештепе се провела съвместна среща между българските и руските войници.²⁵ Такава среща била проведена в лазарета на 48-ми пехотен полк, в която участвували 24 руски бойци.²⁶ На тези срещи нашите войници изразявали възторга си от победата на Октомврийската революция, оказвали морална подкрепа на силите на революцията.

Под въздействието на Октомврийската революция съществуващото брожение на народните маси в тила и на фронта против капиталистическото господство се превръщало в масово революционно движение с ясно определена цел — събаряне на капиталистическия строй и изграждане на социалистическо общество. Нараснало недоволство в българската армия се изразило в масово дезертьорство, неподчинение към началниците, организиране на бунтове и пр. По официални данни на щаба на армията в Тервелско бродили няколко дезертьорски групи от 100—150 души, а в Батовата гора се укривала група от 500 войници.²⁷

В анонимен позив, отправен до войниците от Северния фронт, те призовавали своите другари да последват братята руси.²⁸ „Другари, се казвало в друг позив, спасете своите близки, също и вас, платете на царя, също и на неговите ученици, както вашите братя руси на Николай.“²⁹

За да откъсне 48-ми пехотен полк от революционната пропаганда на болшевиките и нашите тесни социалисти, Главното командване издало заповед за прехвърлянето на полка на Южния фронт. Тази заповед станала сигнал за настъпление. На 20 февруари 1918 г. в гр. Мачин, където квартирувал щабът на Първа дружина, се чули пушечни гърмежи. На сигнала излезли 300 въоръжени войници, които заявили на командира на полка, че „няма да мръднат от досегашните си позиции, ако и да умрат.“³⁰ Пред командира на полка те предявили искане да се отмени заповедта на Главното командване за преместването им на Южния фронт. Пред разбунтувалите се войници произнесли речи няколко

²³ Пак там, а. е. 31, л. 7, Рапорт на щаба на Първа конна дивизия № 5969 от 17. XII. 1917 г.

²⁴ Пак там, л. 4. Преписи от кореспонденцията на войниците.

²⁵ На тази среща подоф. Василий Болохин — болшевик предал на българските войници позиви и брошурите: За войната и мира от В. Василев, Демократическата република и мира от В. Розанов, Капиталисти и пролетарии от В. Либкнехт и др.

²⁶ Срещата преминала в дружеска атмосфера и под въздействието на общото революционно настроение командирът на полка бил принуден да устрои тържествено изпращане на руските бойци. На импровизираното тържество д-р Сапарев, старши полкови лекар и активен тесняк, ги приветствувал с победата на революцията.

²⁷ Сб. „Великата Октомврийска социалистическа революция и революционните борби в България 1917—1919 г.“, С., 1957 г., стр. 346.

²⁸ ЦПА, ф. 169, оп. 1, а. е. 3, л. 1.

²⁹ Пак там, а. е. 4, л. 1.

³⁰ МРД — Варна, дело № 28 — Обвинителен акт по наказателно дело № 3389.

войници и д-р Сапарев — тесен социалист.³¹ Въпреки масовия характер, бунтът бил лесно потушен. Войниците били изведени извън града и обезоръжени.³² След потушавачето на бунта 48-ми пехотен полк стоял 3 месеца обезоръжен, а след това бил изпратен на Южния фронт. Инициаторите на бунта били подведени под съдебна отговорност. На 30 юни военно-полевиет съд осъдил на разстрел 3 души, между които Йордан Неделчев Ковачев от с. Аврен, Варненско, и Тодор Станев Куртев от гр. Варна.³³

На 1 срещу 2 юни 1918 г. в долината на р. Дубница било проведено събрание на 500 войници от 5-а дунавска дивизия, между които били и войниците от 31-ви пехотен полк, болшинството от които били от Варненския край.³⁴ На събранието се изказало единодушно мнение да се сложи край на войната и се сключи справедлив мир. Насроченото след един месец (на 2 юли) съвещание с двама представители на всички военни части от 5-а дунавска дивизия се осуетило, тъй като щабът на дивизията узнал предварително за съвещанието и взел предохранителни мерки. Последвали арести, следствия и съд. На следващия ден войниците от 7-ма рота на 31-ви пехотен полк отказали да работят в знак на протест за арестуваните им другари. Войнишки бунт избухнал и в 8-ми Приморски варненски полк, който се намирал на Южния фронт.

През лятото на 1918 г. българската буржоазно-монархическа армия била напълно дезорганизирана. Революционното настроение обхванало и матросите от специалните школи.³⁵ Школниците от Машинното училище и матросите от 42-ри набор излезли на открита демонстрация, а работниците от флотската работилница провели успешна стачка.³⁶

През есента на 1918 г. под влияние на Октомврийската революция и при условията на общата криза на капитализма в България бил направен стихиен опит за превръщането на империалистическата война в гражданска и за победа на п. олетарската революция. След пробива при Добро поле на Солунския фронт от съглашенските войски народното негодование се разразило в стихийно войнишко въстание. В него масово участие взели войниците от 31-ви и 48-ми пехотен полк, чийто състав бил в болшинството си от Варненския край. В сраженията при Владая и Княжево загинали Петър Желев, Велизар Христов, Танчо Бранев и др.³⁷

В обстановка на пълна изолация от родината при крайно тежки условия на живот през декември 1918 год. екипажът на крайцера „Надежда“ се вдигнал на бунт. Матросите, които поддържали връзки с нелегалната организация на болшевиките в Севастопол, въстанали, за да не бъде използван крайцерът от силите на интервенцията за смазване на младата Съветска република. От името на екипажа Спас Г. Спасов представил пред капитана на крайцера — Стателов следните искания: да се

³¹ Вж. пак там.

³² Спомени на В. Патронска, Сб. „Великата Октомврийска революция...“ стр. 240.

³³ Г. Цолов, Участници от Шуменски окръг във войнишките бунтове през 1918 г., ВИС, кн. 3, 1967 г., стр. 22.

³⁴ МРД — Варна, дело № 29, Наказателно дело № 3829.

³⁵ Недоволството на школниците от специалните школи през 1919 г. достига висок предел, като се стига до формен бунт.

³⁶ В. „Работнически вестник“ бр. 24 от 5. VIII. 1919 г.

³⁷ П. Близнаков, цит. произв., стр. 132.

изпратят куриери в България, за да се информират за политическото положение и да им донесат писма от близките, да се подобри храната, като им се разреши да си купят от запасните провизии, занаят пред дисциплината да не почива на страха пред наказанието, а на свободната съвест и разбиране и пр.³⁸ Бил създаден революционен комитет в състав: Иван Тотев, Спас Г. Спасов, Щерю Тодинов, Христо Сакакушев и Митруш Герчинов, който поел ръководството на крайцера.³⁹ Революционният комитет влязъл във връзка с нелегалната организация в Севастопол и било уговорено укриване на екипажа в града и присъединяването му към силите на революцията. Командуването на крайцера обаче взело бързи мерки и с помощта на английската ескадра в Севастопол бунтът бил потушен. На петия ден от пленяването на екипажа последният пристигнал във Варна, натоварен на контраминоносеца „Фюри“, акламиран от варненското гражданство.⁴⁰ Смелият подвиг на матросите от крайцера „Надежда“ оказал силно революционизиращо въздействие на войниците от Съглашението. През 1919 г. по техния пример въстанали френските моряци от черноморската флота.

Владайското въстание и бунтът на крайцера „Надежда“, макар и неуспешни, ускорили събитията в България. Те внесли сериозни смущения сред империалистическите сили и затова държавите-победителки, по думите на Ленин, побързали да дадат примирие на България при условия, равностойни на окупация.⁴¹

Великата октомврийска социалистическа революция показала на всички поробени и угнетени народи спасителния път към социализма. Ето защо всяка практическа стъпка на младата Съветска република намирала дълбоко съчувствие и пролетарска солидарност сред трудовите хора, действувала им като заразителен пример. И когато вътрешната контрареволюция с помощта на международния империализъм направила отчаян опит да смаже силите на революцията и реставрира капитализма в Русия, тя посрещнала стоманеното единство на пролетариата от цял свят. Разгърнало се мощно движение в защита делото на Октомври под лозунга „Долу ръцете от Съветска Русия“.

На призива на ЦК на БКП се озовали и трудещите се във Варненски окръг. След разгрома на Владайското въстание 1918 г. и сключването на примирие между воюващите държави във Варна се установил окупационен режим на съглашенските сили. Била издадена заповед в осемдневен срок да се събере огнестрелното оръжие, намиращо се в цивилното население.⁴² Тези от гражданите, които не изпълнявали горните заповеди, били съдени от съглашенския военен съд.⁴³ Подпомогна-

³⁸ Сб. „Великата Октомврийска революция...“, стр. 332; също Обвинителен акт за съдене участниците в бунта на крайцера „Надежда“, 31. III. 1919 г.

³⁹ Спомени на В. Патронска, Сб. „17-та година“, стр. 249.

⁴⁰ В. Попов и С. Стоянов, Страници из историята на българския военноморски флот, С., 1958 г., стр. 124.

⁴¹ В. И. Ленин, съч., т. 28, С., 1953 г., стр. 154.

⁴² ЦДИА, ф. 176, оп. 4, а. е. 3440, л. 8, Писмо на дивизионния генерал Кретнен, командуваш съглашенските армии в България, до командира на 26-а дивизия и военната база във Варна.

⁴³ Пак там, ф. 174, оп. 4, а. е. 3440, л. 1—2, Писмо на окръжния управител във Варна № 8864 от 21. XII. 1918 г. до М-р председателя — София.

ти от местната реакционна буржоазия, окупаторите парирали политическия живот в града, направили усилия да задушат революционното движение. По доноси на варненски реакционери членовете на местния комитет на варненската партийна организация-тесни социалисти били многократно арестувани, разпитвани и малтретирани, докато се стигне до затварянето на партийния клуб от 21 февруари до 21 април 1919 год⁴⁴. Съглашенските войски били настанени в юнашкия салон, мъжката гимназия, търговската гимназия и началните училища „П. Р. Славейков“ и „Методи“. На петъчния пазар (сегашния Червен площад) били устроени на лагер английски колониални войски. Съглашенските сили имали военни части на пристанището, гарата, пощата и на други важни административни учреждения. Освен това в манастира „Св. Константин“ били поставени на лагер 1,100 руски военнопленници, поставени от българските власти при крайно тежки условия на живот.

По призова на ЦК на БРСДП (т. с.) варненската партийна организация развила огромна дейност сред руските военнопленници и съглашенските войски. На 8 декември 1918 г. трудещите се във Варна, след като изслушали отчета на окръжния съветник Дим. Кондов, гласували резолюция, в която предявили искане за премахване на цензурата и военното положение.⁴⁵ Агитационно-разяснителната дейност на варненската организация попаднала на благоприятна почва. Голяма част от съглашенците били колониални войски, докарани насила в България. Чрез началника на телеграфната станция на Франгата, който симпатизирал на комунистическите идеи, Дим. Попов организирайл няколко съвместни срещи между актива на варненската организация със съглашенските войници, на които под звуците на Интернационала и Марсилезата те изразили общата си солидарност към борещия се руски народ в защита делото на Октомври.⁴⁶

По нелегален път от Цариград били получавани на няколко езика позиви, лозунги, плакати, брошури, ликовете на К. Либкнехт и Р. Люксембург и др.⁴⁷ Тези агитационни материали били разпространявани сред съглашенците и руските военнопленници от Никола Малев, Христо Томов, Никола Комарджиев, Христо Кукумявков и др. Част от тези материали били пренасяни за българските военнопленници в Солун от Никола Димитров, който служил на параход „Фердинанд“.

В края на април 1919 г. Христо Кукумявков получил агитационни материали от Гено П. Гюмюшев, секретар на местния работнически съвет във Варна, които били разпространени сред съглашенците. В тях се призовавали англо-френските войници да не воюват срещу социалистическата революция, срещу младата съветска власт.⁴⁸

⁴⁴ ЦПА, ф. 12, оп. 1, а. е. 139, л. 4.

⁴⁵ В. „Работнически вестник“, бр. 158 от 25. XII. 1918 г.

⁴⁶ МРД — Варна, Спомени на Стайко Костов, инв. № 930.

⁴⁷ Разпространяваната агитационна литература била издавана в Цариград от Никола Трайчев, Серафим Максимов и Атанасий (Николас) Захариадис и по нелегален път разпространявана сред съглашенските войски от бойната ядка, създадена от варненската партийна организация на параход „Варна“. Агитационните материали достигали до Варна, Констанца (Кюстенджа) и Галац, разпространявани сред екипажа на съглашенските параходи „Валдек Русо“, „Ернест Ренал“, „Жул Мишле“, „Жан бар“, „Франс Жустие“ и др.

⁴⁸ МРД — Варна, Спомени на Хр. Кукумявков, инв. № 930.

През май 1919 г. се провел XXII конгрес на БРСДП (т. с.), който се превърнал в Учредителен конгрес на Българската комунистическа партия. В програмната декларация БКП приела изцяло идеите на Октомврийската революция.

След Първия конгрес на БКП в работата на варненската организация настъпил значителен подъем.⁴⁹ Това дало отражение за нарастване на числения състав на организацията. Ако в началото на април 1919 г. варненската градска организация брояла 107 члена, на 1 август същата година тя достигнала 214 члена. Увеличили числения си състав и партийните организации в окръга, както следва: в с. Гебедже—43 члена, с. Новградец (Суворово)—24 члена, с. Водица—55, с. Л. Каравелово—35, с. Игнатиево—25 и др.⁵⁰ За същия период броят на профсъюзните членове от 232 души нараснал на 864 души.⁵¹ Женският кръжок достигнал до 113 члена със 125 абоната на в. „Равенство“.⁵² След конгреса продължило и масовото революционно движение. От проведените десет стачки през 1919 г. девет завършили с успех. Под лозунгите на Октомврийската революция преминала масовата демонстрация на трудещите се, проведена от БКП на 27 юли 1919 г. Тя била насочена срещу коалиционното правителство и окупационните съглашенски войски. Във Варна на пл. „Арабаконак“ (до днешното училище „Йордан Ноев“) бил проведен 15-хиляден митинг, в който участвували и много селяни от близките села. Пламенни речи произнесли д-р Исаков, Дим. Попов и Рад. Крайчев. Била гласувана протестна резолюция против окупационния режим.⁵³

През есента на 1919 г. в дома на Григор Чочев на ул. „Нишка“ № 92 (сега бул. „Г. Димитров“) било проведено съвещание, на което Коста Янков, представител на ЦК на БКП, дал указание за широка пропагандна дейност сред армията и съглашенските части.⁵⁴ На 3 декември 1919 г. в салона на кино „Ранков“ било проведено протестно събрание, на което бил издигнат глас на протест срещу цензурата и военното положение в града, създадено от съглашенските войски.⁵⁵ Народните представители-комунисти д-р Максимов, Ламби Кандев и Рад. Крайчев (последният от Варна) отправили питане до М-р председателя, в което протестирали срещу опита на съглашенците да натоварят насила руските военнопленници (на брой 1100 души) на параход „Фердинанд“, за да ги използват в борба срещу Съветска Русия.⁵⁶ Под въздействието на усилената пропагандна дейност на варненската организация руските военнопленници отказали да заминат.

Значителна част от руските военнопленници и съглашенците хранили открити симпатии към делото на Октомврийската революция. От ударна

⁴⁹ Градската организация на БКП — Варна била разделена на 8 просветни групи с няколко клуба. Само за два месеца след конгреса били проведени 46 публични събрания, беседи и вечеринки с 30 000 посетители.

⁵⁰ П. Близнаков и др., цит. произв., стр. 140.

⁵¹ ЦПА, ф. 12, оп. 1, а. е. 139, л. 6.

⁵² В. „Равенство“, бр. 4 от 1. X. 1919 г.

⁵³ Д. Константинов, 27 юли 1919 година в гр. Варна, в. „Народно дело“, бр. 175 от 27. VII. 1957 г.; също в „Работнически вестник“, бр. 23 от 4. VIII. 1919 г.

⁵⁴ МРД — Варна, Спомени на Стайко Костов, инв. № 944.

⁵⁵ ЦДИА, ф. 173, оп. 3, а. е. 2061, Резолюция на протестно събрание.

⁵⁶ ЦДИА, ф. 173, оп. 3, а. е. 2586, л. 19, Питане на народните представители-комунисти д-р Максимов, Л. Кандев, и Р. Крайчев чрез председателя на XIX ОНС до М-р председателя.

зила на международната реакция под въздействието на комунистическата пропаганда, водена от варненските комунисти, тези военни части започнали да се революционизират. Дейността на варненските комунисти за разложението на съглашенските части подпомогнала борбата на младата Съветска република за сломяване пристъпите на международната реакция.

Град Варна като важен пристанищен център имал огромно значение в борбата на международния империализъм срещу Съветска Русия. За тази цел в града била създадена съглашенска база, която имала за задача да изпраща боеприпаси и оръжие, да прегрупирва, подготвя и препраща разбитите интервенски сили за смазване на Съветската република. По искане на съглашенските сили Министерството на външните работи на България наредило до окръжния управител във Варна да се организира етапен лагер за руски граждани, желаещи да отидат в армията на Деникин.⁵⁷ С осмото си постановление от 28 октомври 1919 г., прот. № 128 Министерският съвет поел задължението да удовлетвори искането на съглашенските сили, като осигурил средства за въпросния лагер.⁵⁸ С писмо от 26 декември 1919 г. до Министерския съвет командирът на съюзните войски в България ген. Клодел искал да бъдат събрани във Варна 50 000 манлихерови пушки и 40 милиона патрони, предназначени за армията на Деникин.⁵⁹ Реакционното народняшко правителство на Т. Теодоров, оставайки вярно на силите на контрареволуцията, отпуснало исканото количество бойни материали за армията на Деникин, за което то получило поздравления от интервентите. На два курса руският параход „Бензау“ превозил от пристанище Варна исканото от съглашенските сили оръжие и бойно снаряжение.⁶⁰

В края на 1919 г. и началото на 1920 г. към България се отправили големи части от разбитата армия на Деникин и белоемигранти—руснаци, поляци, чехи и др. Този приток на контрареволуционери се засилил особено след решението на румънското правителство да затвори границата откъм Съветска Русия.⁶¹ Скоро черноморските пристанища Варна и Бургас са се превърнали в разпределителни пунктове на тези белоемигранти за препращането им във вътрешността на страната. В този поток от белоемигрантски части се ввели прииждащите работници от Америка—българи, поляци, руси и български военнопленници.⁶² С параходите „Петър Велики“, „Черно море“, „Виена“ и др. за кратко време били превозени във Варна около 8000 души белоемигранти, които създали големи трудности на местните власти за тяхното настаняване и изхранване.⁶³ В телеграмата на зам. окръжния управител във Варна—Николов до министъра на войната и министъра на вътрешните работи се казва: „За бежанците поляци, чехи, руси реквизирах училищата, защото има заболяване от петнист тиф и въобще да ми се дадат права да действам съгласно нуждите, иначе невъзможно е да се справя със 7—8 хиляди души“.⁶⁴ В съ-

⁵⁷ ЦПА — ф. 201, оп. 1, а. е. 13, л. 1, Телеграма на Министерството на външните работи до окръжния управител във Варна, № 8900 от 4. XI. 1919 г.

⁵⁸ ЦПА — ф. 201, оп. 1, а. е. 13, л. 1.

⁵⁹ Пак там, а. е. 23, л. 6, Писмо на ген. Клодел, командир на съглашенските войски в България, до Министерския съвет.

⁶⁰ Вж. пак там, а. е. 5, л. 4.

⁶¹ Пак там, а. е. 19, л. 26.

⁶² Пак там, а. е. 27, л. 27.

⁶³ Пак там.

⁶⁴ Пак там, а. е. 31, л. 1.

щата телеграма се съобщава, че във Варна се очаквало пристигането на друга голяма група с параходите „Ксения“, „Муравиев Апостол“ и др.⁶⁵ През пролетта на 1920 г. с параходите „Флора“, „Россия“, „Муравиев Апостол“, „Вампоя“, „Карньолия“ и българските параходи „София“, „Борис“, „Кирил“ и „Черно море“ (мобилизирани от силите на съглашението-докарали във Варна няколко хиляди руски, полски, чешки и други контрареволуционери⁶⁶ По този начин Варна станал център на силна военна база на съглашенските въоръжени сили и свърталище на хиляди контрареволуционери от разбитата армия на Деникин.

За поддържането на руските белоемигранти българското правителство отпуснало 2 милиона лева, от които 100 хиляди лева били изпратени на разположение на окръжния управител във Варна.⁶⁷ В града пристигнала няколкочленна делегация от руски професори-контрареволуционери, която съдействувала за настаняването на руските белоемигранти.⁶⁸ За руски „вицеконсул“ във Варна бил провъзгласен Тухолка, а впоследствие тази длъжност заел Н. И. Свещников, който поддържал редовна кореспонденция с Руската военна мисия в София.⁶⁹ Руските контрареволуционни части във Варна, подпомогнати от варненската реакционна буржоазия, започнали да заговорничат спрямо властта на БЗНС, да се подготвят за ново настъпление срещу Съветска Русия. Те списвали свой ежедневник „Руская газета“ на руски и български език, който сипел клевети и хули срещу болшевиките и съветската власт. Докато варненските комунисти и всички прогресивни хора били враждебно настроени към руските контрареволуционери и питаели открити симпатии към съветската власт, то реакционните сили в града им оказвали ценна морална и материална подкрепа. Създаденият Дамски комитет, в който влизали жените на градските парвенюта, провеждал вечеринки, балове, концерти, събирал волни пожертвувания за руските белоемигранти.⁷⁰

Струпването във Варна на близо 10 хиляди белоемигранти, руски военнопленници и съглашенски войски създавало допълнителни трудности и на без това усложненото от войната продоволствие на града. По нареждане на българското правителство на руските белоемигранти бил даден 5-дневен срок за престояване във Варна. След изтичането на този срок те били длъжни да заминат във вътрешността на страната. В Шумен били изпратени 1500 души, а в Търново—2000 души.⁷¹

Поради настаняването на руските белоемигранти в няколко училища учебните занятия на учениците били прекъснати. Затова училищното настоятелство на училище „Св. Ангеларий“ изпратило протест до министъра на просветата и до Окръжния управител—Варна, в който се настоявало да бъдат освободени училищата от руските бежанци, за да се водят редовни занимания.⁷²

⁶⁵ ЦПА

⁶⁶ В. „Варненска поща“, бр. 121 от 4. II. 1920 г. и бр. 127 от 11. II. 1920 г.

⁶⁷ Пак там, бр. 137 от 22. II. 1920 г.

⁶⁸ Пак там, бр. 136 от 21. II. 1920 г. (Руската мисия във Варна била настанена в сградата „Ситето“ в съседство до сегашната сграда на Военноморски сили).

⁶⁹ Пак там, бр. 460 от 18. III. 1921 г.

⁷⁰ В. „Руская газета“ брой 56 от 24. IV. 1920 г. и бр. 407 от 22. I. 1921 г.; също МРД—Варна, № 1184, л. 9.

⁷¹ В. „Варненска поща“, бр. 137 от 22. II. 1920 г. и бр. 141 от 29. II. 1920 г.

⁷² Пак там, бр. 138 от 23. II. 1920 г.

Настаняването в гр. Варна на няколко хиляди руски контрареволуционери било в ущърб на работническата класа и дребните градски съществувания. Често пъти едрите варненски житари пренебрегвали работническите интереси, като използвали за работна сила руските военнопленници, английски колониални войски и руски белоемигранти.⁷³

Пристанищните работници във Варна, които масово участвували в общата транспортна стачка 1919—1920 г., отказали да товарят оръжието, предназначено за интервентите, с което косвено подпомогнали борбата на руските работници и селяни срещу международната реакция.⁷⁴ Те проявили пролетарска солидарност към въстаналите френски моряци, които отказали да воюват срещу Съветска Русия.⁷⁵

В резултат на проведените общински избори на 7 декември 1919 г. комунистите получили в общинския съвет болшинство и във Варна се установила Варненската комуна. Победата на комуната било най-голямото събитие, станало в града под влияние на Октомврийската революция и в условията на следвоенната революционна криза. Година и половина революционните борби на трудещите се във Варна, ръководени от БКП, се развивали под развятото знаме на комуната. Местната комунистическа власт начело с Дим. Кондов, кмет на комуната, способствувала за засилване борбата на трудещите се от Варненския край в защита завоеванията на Октомврийската революция.⁷⁶

По указание на ЦК на БКП във Варна била организирана нелегална организация със задача да поддържа нелегалния канал със Съветска Русия и да работи за разлагане на руските белоемигранти.⁷⁷ Връзката между Руската комунистическа партия и Българската комунистическа партия била създадена от Коминтерна. На 16 август 1919 г. във Варна пристигнали Семьон Максимович Мирний, Ян Карлович Страуян и Григорий Портнов. Чрез Григор Чочев те влезли във връзка с Дим. Кондов, тогава секретар на окръжния комитет на БКП. С него били създадени първите нелегални връзки. Настанени в хотел „Сплендит“ като руски „бегълци“, скоро те били арестувани от съглашенското разузнаване. Не след дълго време с помощта на Д. Кондов заминали за София, където оказали ценна помощ на ЦК на БКП за разгромяване на левите комунисти.⁷⁸ По същото време във Варна дошли К. Телелов, Койчо Касапов и Стоян Джоров за уреждане на нелегалните връзки. Стоян Джоров наел вила във варненските лозя, замаскирайки конспиративната си дейност с рисуване на картини.⁷⁹

⁷³ ЦДИА, ф. 173, оп. 3, а. е. 1837, л. 29 — Телеграма на транспортната секция до Председателя на ОНС, копие парламентарната група на тесните социалисти от 20. XII. 1919 г.

⁷⁴ ЦПА — Спомени на Тодор Чернаев, инв. № 150; също спомени в МРД — Варна, инв. № 910.

⁷⁵ ОДА — Варна, ф. 80, оп. 1, а. е. 34, л. 47.

⁷⁶ Кметът на Варненската комуна Дим. Кондов и пом. кметът Станко Калчев били заангажирани непосредствено по поддържането на нелегалните канали.

⁷⁷ Вж. Н. Янев, Към въпроса за нелегалните връзки на БКП и КПСС и Коминтерна през Варна и Бургас 1919—1924 г., Годишник на катедрите по марксизъм-ленинизъм при висшите учебни заведения, год. IV, кн. 3 и 4, С., 1964 г., стр. 307—335.

⁷⁸ В. „Поглед“, бр. 48 (810) от 20. XI. 1967 г.

⁷⁹ П. Панайотов, Приносът на българи за победата на Октомврийската революция, С., 1967 г., стр. 197.

Обр. 1. Григор Чочев

В резултат на тази подготвителна работа в края на 1919 г. започнал да действа каналът Варна — Румъния — Съветска Русия, обслужван от Койчо Касапов, Борис Бончев и Ради Ганчев.⁸⁰ Към средата на 1920 г. работата по нелегалните канали преминала под ръководството на ЦК на БКП. С тази задача бил натоварен Никола Пенев, член на ЦК на БКП, който идвал на няколко пъти във Варна и положил основите на нелегалната организация. За ръководител бил определен Григор Чочев и за активни негови сътрудници Андрей Пенев, Благой Касабов, Борис Бончев, Тодор Димов, Стефан Палазов (Чебрата), Христо Кукумявков Михаил Г. Лазаров (Зантополо), Михаил Георгиев (Черния), Иван В. Павлов, Никола В. Павлов, Кирил Халачев, Каприел Каприелов, Христо Чернаев, Дочо Михайлов, Станко Калчев, Атанас Ловджиев и много други. Пълномощник на Коминтерна за работата на ка-

налите Варна — Одеса, Варна — Севастопол и Варна — Цариград — Съветска Русия бил Боян Папанчев, а впоследствие Жечо Петров Гюмюшев. В София ръководители на каналите от съветска страна са били Осолин Чайковски и Иван Иванич, а непосредствени отговорници за работата на варненската нелегална организация били представителите на РСФР Койчо Касапов, Григорий Портнов и Антон Мирчич.⁸¹

Чрез Атанас Ловджиев, член на организацията, който отбивал военната си служба на граничния участък, групата узнавала за движението на белогвардейските военни щабове. Двадесет и четири часа преди отпътуването на белогвардейските разузнавачи за Съветска Русия нелегалната организация изпращала моторница със сътрудници на групата, които предупреждавали съветското разузнаване.⁸² Веднъж групата в последния момент научила за отпътуването за Одеса на югославянски контрареволуционери, изпращани от ген Мюлер. Ненамирайки друг изход, Андрей Пенев с риск се качил на моторницата в качеството си на търговец-контрабандист на медикаменти. Когато наближили Одеса по негово указание лодката била насочена към одеския бряг и обезвредена от съветските гранични части.⁸³ Друг път трима варненски комунисти под ръководството на Хр. Кукумявков влезли в белогвардейския параход „Флора“, превозващ боеприпаси за интервентите, целейки по на-

⁸⁰ П. Близнаков и др., цит. произв., стр. 176; също МРД — Варна, Спомени на Борис Бончев, инв. № 879.

⁸¹ Пак там, Спомени на Хр. Кукумявков, инв. № 930.

⁸² ЦПА, Спомени на Андрей Пенев, инв. № 1180.

⁸³ Вж. пак там.

силствен начин да го откарат в Одеса. В последния момент обаче групата била разкрита и плановите ѝ осуетени.⁸⁴ На параход „Варна“ варненските комунисти организирали бойна ядка, в която влизали Христо Кътев, Марин Стойчев, Стефан Добрев и Петко Боев. Тази бойна група била предадена на константинополския революционен комитет със задача да се бори срещу интервентите и да разпространява сред тях листовки, плакати, прокламации, марксистическа литература, да превозва нелегални дейци и пр.⁸⁵)

За пренасяне на оръжие от Съветска Русия варненската партийна организация ангажираше моторниците „Вяра“, „Спасител“, „Аврора“, „Заря“ и яхтата „Иван Вазов“, която била изоставена и с партийни средства ремонтирана. Понякога били използвани и турски гемии, а за малки товари най-често се прибегвало до лодкари-липованци от с. Казашка махала. Един от най-смелите лодкари, който превозил през 1920 г. Васил Коларов и Георги Димитров за II конгрес на Коминтерна (курсът бил несполучлив и двамата партийни ръководители били арестувани от румънските власти), е бил Тарас Григориевич Искунов.⁸⁶ Изпращаното от Съветска Русия оръжие било стоварено в местността „Паша дере“ и укривано в подготвените в този район няколко скривалища. Оръжието било опаковано в големи пакети: чували с наганти, сандъци с автоматични пушки, малнихерови пушки на снопове, сандъци с бомби и пр. От тези скривалища оръжието било превозвано от двамата братя Атанас и Иван Доневи в домовете на Илия Михайлов и Янчо Иванов в гр. Варна. Една част от това оръжие се препращало в с. Водица (Суджаскьой), а друга част в големи куфари било експедирано от Андрей Пенев на старата гара във вътрешността на страната.

Чрез нелегалните канали от Съветска Русия било получено огромно количество марксистко-ленинска литература на няколко езика. На три пъти братя Доневи превозвали литература от скривалищата при „Паша дере“. Те стоварвали пакетите пред кантората на кооп. „Освобождение“ и оттам литературата била препращана в с. Водица. По невидими пътища тя достигала до своето предназначение из страната и извън нейните предели.⁸⁷ За мащабите на пренасяната нелегално от Съветска Русия марксистко-ленинска литература може да се съди и от факта, че през лятото на 1922 г. в блатото край гара Тополите била укрита 10 каруци пакетирани литература. Не след дълго време тя била превозена от братята Атанас и Иван Доневи до с. Водица.⁸⁸

⁸⁴ ЦПА, Спомени на Хр. Кукумявков, инв. № 930.

⁸⁵ Крестиян Катев (Христо Кътев), сп. „Советское славяноведение“, кн. 1, 1967 г., стр. 52.

⁸⁶ ЦПА, Спомени на Устина Николаевна Суворова, инв. № 1170.

⁸⁷ Веднъж през 1921 год., натоварен с няколко пакета марксистическа литература, получена чрез нелегалните канали, за София се отправил Хараламби Дончев, по-късно виден деец на варненското работническо движение. По пътя той бил заподозрян от полицията и за да не попадне в засада заедно с ценния си багаж, слязъл от влака на гара Провадия и укривал пакетите в свои близки. Едва преди няколко години тази литература беше издирена и влезе във фондовете на Музея на революционното движение — Варна.

⁸⁸ В музея на революционното движение — Варна се намира голяма колекция от марксистко-ленинска литература, доставена по нелегален път от Съветска Русия. Значителна част от книгите са от личната библиотека на Григор Чочев — отговорник за нелегалните канали. На първо място можем да посочим произведенията на В. И. Ленин, събрани съчинения, т. IV, първо издание, 1920 г., За продоволствения

Вариенските комунисти първи се запознали с произведенията на Ленин и неговите най-близки съратници, изучавали богатия исторически опит на Руската комунистическа партия-болшевики и на младата съветска държава.⁸⁹ Това спомогнало за идейното превъоръжаване на варненските комунисти с основните принципи на ленинизма.

По нелегалния канал преминали видни съветски, румънски и български функционери като: Семьон Максимович Мирний, Ян Карлович Струаян, Григорий Портнов, Антон Мирчич, Голщайн, Г. Димитров, В. Коларов, Дим. Попов, Ана Маймункова, Стоян Джоров, Димитър Георгиев, Гочо Грозев, Боян Българанов и много други. По-голямата част от българските делегати на конгресите на Коминтерна и Профинтерна били преведени през нелегалния канал.

Работата по нелегалните канали била непрекъснато под наблюдение от съглашенското разузнаване и българските власти, но липсвали сериозни доказателства. В осведомителен бюлетин от 16 декември 1919 г. на ген. Клодел, командир на съюзните войски в България, се казва: „Връзките между болшевиките в Русия и българските комунисти продължават; тези връзки се улесняват чрез търговските параходи, които поддържат службата между Бургас и Одеса“⁹⁰ В поверително писмо № 302 от 11 май 1920 г. на Генералния щаб на нашата армия до м-ра на външните работи и вероизповеданията и м-ра на вътрешните работи се съобщава, че съществувала постоянна връзка между Варна и Одеса на моторни лодки и по тях пренасяли пари, агитационна литература, „... съвместно от нашите комунисти и руските болшевики, които под вид на риболовци вършели работата необезпокоявани от никого“.⁹¹ В същото писмо се нареждало военните власти да пречат на подобни връзки.

Под натиска на съглашенските сили в заседанието си от 19 април 1920 г. българското правителство изменило VII постановление на Министерския съвет, като забранило вноса в страната на книги с болшевишко съдържание.⁹² Въпреки взетите марки от страна на правителството и съглашенските сили, работата по нелегалния канал продължила до средата на 1923 г.⁹³

налог от В. И. Ленин, 1921 г., сборник статии на Г. Зиновиев и Ленин „Против течения“, статии из сб. „Социалдемократ“, „Комунист“, сборник „Социалдемократ“. Важно място заемат произведенията на най-близките съратници на Ленин през първите години на съветската власт и популяризатори на марксизма: Бухарин, Преображенски — Азбуката на комунизма (популярно обяснение програмата на Руската комунистическа партия-болшевики), А. Богданов, Кратък курс по икономическата наука, Г. Плеханов, Основни въпроси на марксизма, 1917 г. По нелегални пътища били внесени редица сборници, свързани с дейността на Руската комунистическа партия — болшевики и младата съветска държава, произведения, посветени на историята на международното комунистическо движение и дейността на III Комунистически интернационал.

⁸⁹ Произведенията на В. И. Ленин и общите курсове по отделните страни и съставни части на марксизма, получавани чрез нелегалните канали, са били предмет на изучаване в организираните двуседмични курсове за актива на варненската окръжна организация. По тях били изнасяни популярни беседи на открити партийни събрания от Дим. Попов, Дим. Кондов, Рад. Крайчев, Т. Страшимиров и др.

⁹⁰ ЦПА, ф. 201, оп. 1, а. е. 18, л. 1.

⁹¹ Вж. пак там, ф. 170, оп. 1, а. е. 4, л. 10.

⁹² Пак там, л. 14, Писмо на Министерския съвет № 1665 от 17. VI. 1920 г. до М-то на външните работи и вероизповеданията.

⁹³ През май 1923 год. във Варна станал провал при пренасяне на оръжие. Бил ранен и заловен от полицията А. Пенев. Последвали арести и побоища на членове

През ноември 1920 г. съветската армия разгромила войските на ген. Врангел на Кримския полуостров. Претърпял пълен крах и III поход на Антантата. Напълно били осуетени плановите на англо-френските и американските империалисти да унищожат младата Съветска република. С помощта на Антантата остатъците от армията на Врангел били превозени на Галиполския полуостров и на остров Лемнос. С щедрата финансова помощ на империалистическите държави (и най-вече на Франция) врангелистите запазили военната си организация. По-късно тези войски били настанени предимно в Югославия и България.⁹⁴

Империалистическите сили възлагали големи надежди на остатъците от врангелистите за започване на нова интервенция срещу Съветска Русия, за задушаване на надигащото се революционно движение в Балканските страни.

Правителството на БЗНС, макар и да било враждебно настроено към враговете на съветската държава и да хранело открити симпатии към великия руски народ, под натиска на англо-френските империалисти и десните елементи в собствените си редове дало подслон на част от врангелистката армия. Първите врангелистки части пристигнали в България през декември 1920 г.⁹⁵ През цялата 1921 г. на ешалони през варненското пристанище прииждали врангелистки части, които били препращани във вътрешността на страната.⁹⁶ Общо взето, настаняването на врангелистите в България се извършило до края на 1921 г., но и по-късно отделни части пристигнали и през пролетта на следващата година. Така например през април 1922 г. през варненското пристанище преминали 1000 души врангелисти.⁹⁷

Установилите се във Варна врангелистки части запазили военната си организация. За създаване на командни кадри в града действувало военно училище и един въздухоплавателен парк.⁹⁸

Пребиваващата в България врангелистка армия създавала грозяща опасност за държавния суверенитет и развитието на революционното движение в страната. Тази опасност била посочена и в телеграмата на пом. комисаря на външните работи на Украинската съветска република от 3 април 1922 г. до м-р председателя на България. В нея се предупреждавало, че едно нападение на Украйна от страна на контрареволуционните части, формирани и екипирани в България, ще се смята като военни действия на самото българско правителство срещу Украинската социалистическа република. В телеграмата се изразявало желанието да се създадат нормални отношения между България и Съветска Украйна.⁹⁹

Българската комунистическа партия развила огромна дейност за разложението на врангелистката армия. Централният комитет на БКП изпратил въззвание до работниците и малоимотните граждани в България, в което се изказвала увереност, че работниците и селяните, съставляващи

на нелегалната организация. Поради този инцидент и проведения наскоро деветоюнски преврат прекъснала макар и временно дейността на нелегалния канал.

⁹⁴ Вж. Г. И. Чернявски и Д. Даскалов, цит. произв., стр. 19—39.

⁹⁵ Пак там.

⁹⁶ В. „Работнически вестник“, бр. 25 от 1. VIII. 1921 г.

⁹⁷ Вж. пак там, бр. 228 от 3. IV. 1922 г.

⁹⁸ ЦПА, ф. 170, оп. 1, а. е. 38, л. 7, Телеграма на комисаря на Външните работи в Украйна до М-р председателя на България от 3. IV. 1922 г.

⁹⁹ Ц. Николов, цит. произв., стр. 46.

основна част от армията на Врангел, няма да вдигнат ръка против своите братя и да задушат свободата и борбата на българския народ. А в „Работнически вестник“ писал: „България се превръща в един голям лагер на врангелистката армия и във военна база за бъдещите ѝ операции против Съветска Русия“.¹⁰⁰

Сред врангелистите се разпространявало подписаното от В. И. Ленин и М. Калинин „Възвание към офицерите от армията на барон Врангел“.

През есента на 1920 г. в много селища на Варненски окръг били проведени масови събрания на трудещите се в защита на Съветска Русия. Във Варна на публично събрание говорили народните представители Г. Радев и Рад. Крайчев. В защита на Съветска Русия единодушно се изказали и градинарските работници във Варна.¹⁰¹ Било проведено събрание и в гр. Провадия,¹⁰² Комунистите от Варненските села дали решителен отпор на изпратените агитатори-белоемигранти. В с. Шипско (Хасарджик) в селската кръчма били разобличени двама контрареволуционери, които проповядвали, че болшевишкото управление в Русия носело само мизерия и страдания на народа“.¹⁰³ В с. Винаца (Кестрич) под предлог, че води агитация против доброволческата армия, полицията нанесла жесток побой на Христо Ганев.¹⁰⁴

В резолюция, взета на окръжна конференция на БКП на 8 януари 1921 г., било осъдено правителството и целият буржоазен парламент за контрареволуционната им политика спрямо съветската страна.¹⁰⁵ В нея се изразявало искреното желание на варненските комунисти да се сключи мир и да се уредят нормални отношения със Съветска Русия. На свои общи събрания шивашките и касапските работници във Варна се обявили против пребиваването на врангелистите в България.¹⁰⁶

Варненската окръжна организация на БКП действувала не само за разложението на врангелистките щабове. Тя развила огромна дейност и по репатрирането на руските военнопленници. Сред тях били изградени комунистически групи, които поддържали редовни връзки с местната партийна организация. През лятото на 1920 г. във Варна пристигнал Христо Келифарски, представител на Украинския червен кръст.¹⁰⁷ Българското правителство упълномощило Келифарски за превозване на руските военнопленници до Одеса, като техническата работа по репатрирането била възложена на варненския клон на Българския червен кръст.¹⁰⁸ На 26 август 1920 г. българският параход „София“ се отправил за Одеса с 350 руски военнопленници. С тях заминал и Христо Келифарски. По повод отпътуването на първата група военнопленници в Одеса Председателят на народните комисари и комисар на външните работи на Украинската

¹⁰⁰ В. „Работнически вестник“, бр. 25 от 1. VIII. 1921 г.

¹⁰¹ ЦДИА, ф. 173, оп. 3, а. е. 2486, л. 25; също в. „Селски вестник“, бр. 2 от 15. IV. 1921 г.

¹⁰² В. „Работнически вестник“, бр. 50 от 6. IX. 1920 г.

¹⁰³ Пак там, бр. 20 от 6. IX. 1921 г.

¹⁰⁴ Пак там, бр. 67 от 19. IX. 1921 г.

¹⁰⁵ ЦДИА, ф. 173, оп. 3, а. е. 2727, л. 61.

¹⁰⁶ В. „Работнически вестник“, бр. 50 от 6. IX. 1920 г.

¹⁰⁷ МРД — Варна, инв. № 1184, л. 1—3, Секретно писмо на руския „вицеконсул“ във Варна до Руската военна мисия в България.

¹⁰⁸ Пак там.

Обр. 2. Хр. Келифарски (вторият, седнал отляво) с екипажа на параход „София“

Съветска република Кр. Раковски изпратил на 2 септември 1920 г. телеграма до параход „София“, адресирана до Хр. Келифарски. В нея се приветствувало възстановяването на връзките между Съветските републики и България, като същевременно се осъждаше българското правителство, което продължавало да се вмесва в гражданската война в Русия и Украйна, като оказвало всякакво съдействие на белогвардейците с изпращане на доброволци на Кримския фронт и изпращане на военни припаси от българските складове.¹⁰⁹ В телеграмата се нареждало да се задържи временно отпътуването на параход „София“, за да се изпратят 1000 комплекта долни дрехи на руските военнопленници. Силното влияние на болшеvizма сред руските военнопленници в България признава и руският „вицеконсул“ във Варна, който бил отявлен противник на съветската власт. В писмото си до Руската военна мисия — София от 20 август 1920 г. той заявил, че военнопленниците „платонически съчувствуват на болшевиките, че виждат в тях представител на народа, а в генерал Врангел — представител на Буржоазията“.¹¹⁰

За да се ускори работата по репатрирането на руските военнопленници, под ръководството на БКП във Варна било сформирано централно бюро¹¹¹, което публикувало реда на репатрирането.¹¹² За да се въведе

¹⁰⁹ ЦПА, ф. 201, оп. 1, а. е. 32, л. 2.

¹¹⁰ МРД — Варна, инв. № 1184, л. 5, Донесение на руския „вицеконсул“ във Варна до Руската военна мисия — София.

¹¹¹ Централното бюро по репатрирането на руските военнопленници и делегацията на Украинския червен кръст били настанени на ул. „М. Луиза“ (сега бул. „Д. Благоев“).

¹¹² В. „Работнически вестник“, бр. 164 от 25. I. 1921 г.

порядък в репаратирането, централното бюро наредило военнопленниците да прииждат във Варна само по повикване.

На 26 януари 1921 г. от Варна за Одеса тръгнал българският параход „Кирил“ с 650 военнопленници.¹¹³ През първата половина на февруари българските власти задържали на варненското пристанище за 13 дни параход „Варна“, на който били натоварени 2000 военнопленници. Варненската партийна организация отправила протестна телеграма до м-р председателя, окръжния управител и редакцията на в. „Работнически вестник“.¹¹⁴ Под напора на общественото мнение параходът бил пуснат да замине. Българските власти в някои селища упражнили насилие към руските военнопленници, целейки да ускорят тяхното заминаване за Съветска Русия. Подобно отношение местните власти проявили и към белоемигрантите-възвращенци. По нареждане на окръжния управител в Бургас били арестувани руските бежанци Сергей Алексиев Гришанов, Платон Зененко и Михаил Цуркин и след нанесения им побой последните били отправени във Варна. Аналогичен е случаят с Иван Колодиев, обвинен в съучастие в местната комунистическа организация в гр. Шумен.¹¹⁵

На 13 март параход „Варна“ пристигнал в гр. Варна, с който пътувала тричленна комисия, командирована от съветската власт за закупуване на зеленчукови семена.¹¹⁶ Ръководителят на комисията заминал за София, за да води преговори с българското правителство за уреждане на стокообмен между България и Съветска Русия.¹¹⁷ На 20 март параход „Варна“ отново направил курс до Одеса, като превозил 870 военнопленници. С него се завърнала и тричленната съветска комисия.¹¹⁸

Репатрирането на руските военнопленници се отразило благотворно върху състоянието на белоемигрантите. Сред тях се засилило желанието за завръщане в Съветска Русия. От началото на януари 1921 г. във Варна се наблюдавал ежедневен прилив от 10—20 души нови бежанци, идвайки с интимната мисъл да се завърнат в родината си.¹¹⁹ Това са били най-вече казаци, които прииждали от лагера при Чаталджа. Варненският клон на Червения кръст ги настанил в юншкия салон. За да въздействува по-ефикасно върху белоемигрантите, варненската организация на БКП подобрила своята работа сред емигрантските групи. По решение на окръжния комитет на БКП — Варна от 24 юли 1921 г. започнали да се изграждат емигрантски групи навсякъде, където имало повече от 5 души емигранти.¹²⁰ На друго свое заседание от 4 август с. г. окръжният комитет разгледал работата на емигрантските групи, на което била направена критика за слабата дейност на някои членове на емигрантската

¹¹³ МРД — Варна, инв. 1118 л. 5, Донесение на руския „вицеконсул“ във Варна до Руската военна мисия.

¹¹⁴ В. „Работнически вестник“, бр. 175 от 7. II. 1921 г.

¹¹⁵ МРД — Варна, инв. № 1184, л. 11, Донесение на руския „вицеконсул“ до Руската военна мисия — София.

¹¹⁶ Пак там, л. 12—13; също В. Хаджиниколов, Стопанските отношения и връзки между България и Съветския съюз до Девети септември (1917—1944 г.), С., 1956 г., стр. 74—76.

¹¹⁷ Вж. пак там.

¹¹⁸ Вж. пак там.

¹¹⁹ МРД — Варна, инв. № 1184, л. 9, Донесение на руския „вицеконсул“ във Варна до Руската военна мисия в България от 8. II. 1921 г.

¹²⁰ ЦПА, ф. 12, оп. 1, а. е. 5, л. 1.

сѣкция.¹²¹ На 13 октомври била проведена областна емигрантска конференция във Варна, която обсъдила обстойно въпросите, свързани с разложението на врангелистките щабове и репатрирането на белоемигрантите.¹²²

БИБЛИОТЕКА
НАРОДЕН МУЗЕЙ
ВАРНА

* * *

Към края на 1920 г. младата Съветска република успешно завършила борбата срещу вътрешната контрареволюция и международната интервенция. Съветските народи се отдали на мирен съзидателен труд за възстановяване на народното стопанство от продължителната империалистическа и гражданска война. Започнала да се претворява в дела начертаната от X конгрес на РКП (б) Нова икономическа политика. Съветската страна обаче се изправила пред нова опасност. Огромни площи в района на Поволжието били обхванати от засуха и населението застрашено от гладна смърт.

Още през пролетта на 1921 г. Съветът на народните комисари начело с В. И. Ленин взел бързи мерки за закупуване на зърнени храни.¹²³ С решение от 9 юни 1921 г. ЦК на РКП (б) призовавал цялата партия на борба с глада. Била учредена Централна комисия при ВЦИК, оглавявана от М. Калинин.

Докато международната реакция използвала икономическите трудности на съветската власт по изхранването на населението за разгръщане на антисъветска кампания, то прогресивната световна общественост оказала широка поддръжка на пострадалото от глада население. Бил сформиран Международен комитет за подпомагане на гладуващите в Съветска Русия, оглавяван от видния шведски учен и обществен деец Фритьоф Нансен.¹²⁴

Българската комунистическа партия като верен отряд на международното комунистическо движение се отзовавала на призива на Изпълкома на Коминтерна, на съветското правителство и активно се включила в акцията.¹²⁵ На 1 август 1921 г. ЦК на БКП издал позив във връзка с акцията,¹²⁶ а в „Работнически вестник“ писа: „Да помогнем на руския народ, за да продължи той своето революционно творчество. Да не оставим природното бедствие да спира това революционно дело, което ни изпълва с удивление, с гордост и със стремеж да тръгнем по стъпките на своите руски братя.“¹²⁷ Позив към своите членове отправил и ОРСС.¹²⁸

В помощната акция БКП не само проявила пролетарския си интернационализъм и най-възвишен хуманизъм. Тя подходжала към нея като

¹²¹ Вж. пак там.

¹²² В. Георгиев, Варна и защита на Великата октомврийска революция, в. „Народно дело“ бр. 263 от 5. XI. 1959 г.

¹²³ В. И. Ленин, съч., т. 35, стр. 470.

¹²⁴ Д. Даскалов, Международната работническа солидарност и борбата за подпомагане на гладуващите руски селяни и работници през 1921—1922 год., Годишник на катедрите по марксизъм-ленинизъм при висшите учебни заведения, год. III., кн. 3 и 4, 1963 г., стр. 325.

¹²⁵ Вж. пак там.

¹²⁶ В. „Работнически вестник“, бр. 25 от 1. VIII. 1921 г.

¹²⁷ Пак там, бр. 48 от 27. VIII. 1921 г.

¹²⁸ Г. Димитров, съч., т. 6, стр. 131—133.

към важна политическа задача, от чието разрешение зависели съдбата на съветската власт и завоеванията на Октомврийската революция.

Варненската партийна организация, която още в началото на XX в. е играла ролята на междинно звено в отношенията на нашата партия и руското революционно движение, застанала в първите редици за събиране на помощи за изхранване на гладуващите. На няколко поредни заседания окръжният комитет на БКП във Варна обсъдил въпросите, свързани с провеждане на помощната акция. На едно от тези заседания била направена преценка на събитията в Съветска Русия, като се посочвало в доклада на партийния комитет, че икономическите затруднения ще ускорят и задълбочат революцията, ще засилят нейното влияние в целия свят.¹²⁹ В позива, издаден от комунистическите професионални секции във Варна по повод помощната акция, се казва: „Работници и работнички. . . тоя народ, който първи вдигна знамето на международната пролетарска революция, който от 4 години насам, оставяйки зад себе си скъпи жертви и усилия крачи начело на железните батальони на пролетарската революция, откривайки нейния победонен път, тоя народ се обръща към нас за помощ. Ние сме длъжни да му я дадем“.¹³⁰

Окръжният комитет на БКП — Варна провел разширено заседание с участието на десетниците и секретарите на профсъюзните секции.¹³¹ На това заседание се взело решение обявената от ЦК на БКП руска седмица от 20 до 30 октомври във Варненския край да продължи до 6 ноември. Всички работници дали надниците си на 7 ноември за гладуващите.¹³² Целият актив на варненската организация бил разделен на 5 агиткоманди.¹³³ които имали свой район на обхождане. Тези команди разгърнали широка масова-политическа работа сред трудещите се в окръга. В акцията активно се включили и професионалните секции, комсомолските дружества, женският кръжок, арменската група и други културно-просветни организации. Жените образували отделна комисия за събиране на продукти и дрехи.

През периода от 1 юли до края на ноември 1921 г. във всяко селище на Варненски окръг били проведени открити партийни събрания, на които пламенни речи произнесли видните дейатели на варненското работническо движение Дим. Попов, Дим. Кондов, Рад. Крайчев, Т. Страшимиров, д-р Н. Димитров и др.¹³⁴ В резолюция, гласувана на голямо публично събрание в гр. Провадия, бил подкрепен апелът на ЦК на БКП за подпомагане на гладуващите руски работници и селяни. Било направено предложение пред правителството за създаване на редовен стокообмен със Съветска Русия. В резолюцията се протестирало срещу контрреволюционната роля на българската буржоазия спрямо съветската страна и се изказала готовност да се защитава твърдо делото на Октомврийската революция. След събранието били събрани 850 лв.¹³⁵ На 28 ав-

¹²⁹ ЦПА, ф. 12, оп. 1, а. е. 147, л. 6, Доклад за изборната борба и въпросите на революцията на окръжния комитет — Варна.

¹³⁰ ОДА — Варна, ф. 98, оп. 1, а. е. 10, л. 29.

¹³¹ ЦПА, ф. 12, оп. 1, а. е. 147, л. 6.

¹³² Пак там, л. 3—4.

¹³³ Отговорници на отделните агиткоманди били, както следва: I агиткоманда Г. Желязков и Х. Хайрабедов, II М. Кербел, III Т. Страшимиров, IV Р. Крайчев и д-р Н. Димитров, V Б. Митев и Ал. Медникаров.

¹³⁴ МРД — Варна, Спомени на Г. Димитров, инв. № 715.

¹³⁵ В. „Работнически вестник“, бр. 44 от 23. VIII. 1921 г.

густ в с. Водица било проведено общоселско събрание, на което се открила подписката за гладуващите в Съветска Русия.¹³⁶

В резултат на извършената агитационна дейност от Комунистическата партия и проявената пролетарска солидарност на трудещите се към бедстващия руски народ за кратко време във Варна били събрани 30 000 лв. От селата започнали да пристигат каруци, натоварени с жито, боб, картофи и други продукти. Партийната група в с. Суворово събрала от селото и съседните села Войводино, Засмяново и Драндар 1024 кг жито и 402 лв.¹³⁷ Селяните от с. Веселин събрали 26 крини жито, 3,5 крини боб и 90 лв.¹³⁸ а партийната група от с. Искър — 960 кг пшеница и 120 лв. само до м. октомври.¹³⁹ На 3 декември арменската комунистическа група във Варна провела вечеринка, която преминала под лозунгите на Октомврийската революция. Събраните 5000 лева били изпратени за гладуващите в Съветска Армения.¹⁴⁰

За успешното провеждане на акцията огромна дейност развила работническата кооперация „Освобождение“. С окръжно от 3 юли 1921 г. кооперацията наредила на своите клонове събраните храни от помощната акция да се съхраняват в нейните складове.¹⁴¹ В друго окръжно от 8 септември 1921 г. се давали подробни указания по изкупуването на храни от кооперацията за гладуващите.¹⁴² До края на 1921 г. варненският клон закупил от селяните 332 895 680 кг жито на стойност 1 624 529,40 лв., което било своевременно експедирано за Съветска Русия.¹⁴³ През средата на ноември 1921 г. пристанищните работници в гр. Варна натоварили своевременно и безплатно италианския параход „Карньолия“ с 3000 тона жито за пристанище Батуми.¹⁴⁴ Група добре въоръжени варненски и бургаски комунисти, между които Иван Орманов, Никола Стефанов, Диню Илчев, Аврам Яков, Георги Гавраилов и др., охранявали парахода „Карньолия“, превозващ храни за съветските пристанища Батуми и Поти.

Правителството на Ал. Стамболийски се отнесло доброжелателно към помощната акция. На 10 август то приело специално постановление за оказване помощ на гладуващите, в което се разрешавало на изградените комитети да събират помощи, освобождавали се от мито изнасяните за Съветска Русия храни, правителството приемало изхранването на 20 хиляди руски деца и пр.¹⁴⁵ С прехраната обаче на тези деца правителството пряко не се е заело, а възнамерявало да ги настани в отделни семейства.¹⁴⁶ Въпреки правилните разпореждания на централната държавна власт, някои окръжни управители започнали да своеволничат и затруднили нормалното провеждане на акцията. В гр. Провадия околийският началник задържал селянина Солаков от с. Ст. Караджа за това,

136 В. „Равенство“, бр. 6 от 24. IX. 1921 г.

137 В. „Работнически вестник“, бр. 111 от 12. XI. 1921 г.

138 Пак там, бр. 16 от 16. IX. 1921 г.

139 В. „Работнически вестник“, бр. 18 от 10. X. 1921 г.

140 Пак там, бр. 148 от 26. XII. 1921 г.

141 ЦПА, ф. 171, оп. 1, а. е. 51, л. 1.

142 Пак там, а. е. 56, л. 1.

143 Пак там, а. е. 157, л. 22.

144 МРД — Варна, Спомени на Тодор Чернаев, инв. № 910.

145 В. Хаджиниколов, Помощта на българския народ за пострадалите от глада в Поволжието през 1921 г., сп. „Исторически преглед“, кн. 3, 1952 г., стр. 281.

146 В. „Работнически вестник“, бр. 49 от 29. VIII. 1921 г.

че събирал помощи.¹⁴⁷ Варненският околийски началник конфискувал 1030 кг жито от с. Суворово под претекст, че е събирано без разрешението на властта. Арести на селяни и други своеволия на местната власт били извършени в селата Гебедже, Дервент, Засмяново и др.¹⁴⁸ Тези частични инциденти не оказали особено влияние за хода на акцията. Събирането на храни и парични средства продължило. На другарска среща в Провадия били събрани 1100 лв. През време на червената международна седмица само на една вечеринка били събрани 1512 лв., а от партийната организация — 1828 лв.¹⁴⁹ Голямо количество храни постъпили от Провадийска околия. Само през втората половина на ноември 1921 г. от същата околия били събрани храни на стойност 20 812 лв.¹⁵⁰ През време на цялата помощна акция в Провадийска околия били събрани 10 вагона жито.¹⁵¹ В началото на 1922 год. варненската общинска комунистическа група направила предложение пред варненската община да се отпуснат 200 хиляди лева за гладуващите, но буржоазното мнозинство хладнокръвно отхвърлило предложението.¹⁵² Акцията се подела с нова сила. Войниците от Варна събрали 120 лв. и 20 хляба, а моряците от гарнизона — 500 лв.¹⁵³ Варненската партийна организация решила всеки комунист да отделя ежемесечно една надница за гладуващите,¹⁵⁴ а някои партийни и профсъюзни дейци, като Дим. Кондов, Т. Страшимиров, К. Доганов, К. Стоянов, Г. Желязков и др., внасяли ежемесечно по 100—120 лв. На голямо събрание във Варна, проведено на 12 март 1922 г., била събрана сумата 1500,95 лв. Постъпления идвали и от Добруджа — 10 хиляди лева, от с. Водица — 476 лв., войниците — трудоваци — 175 лв., еврейската комунистическа група — 600 лв., младежкото комунистическо дружество — 445 лв. и от много други места.¹⁵⁵ Акцията обхванала и децата. Седемгодишната Ълка д-р Сапарева изпратила новогодишните си 120 лв., а 6-годишният Начко Костов — 25 лв.¹⁵⁶ Десетки работници и селяни вместо панихида на свои близки изпращали предвидените суми в подкрепа на акцията.

Докато работниците давали за гладуващите и последната си лепта, а селяните отделяли от коравия си залък за гладуващите работници и селяни, едрите варненски житари правели всичко възможно, за да провалят помощната акция. За да попречат на кооперация „Освобождение“, която закупувала зърнени храни от селяните за Съветска Русия, търговците житари повишили цената на житото, с което предизвикали поскъпването на хляба. Във Варна настъпила остра хлебна криза. Цената на един хляб от 7 лв. се покачила на 8 лв.¹⁵⁷ Значително се влошило и качеството на типовия хляб, който се приготвявал с 30 % царевича.¹⁵⁸ Във връзка с

¹⁴⁷ Вж. пак там, бр. 67 от 19. IX. 1921 г.

¹⁴⁸ Вж. пак там, бр. 64 от 16. IX. 1921 г.

¹⁴⁹ Пак там, бр. 129 от 3. XII. 1921 г.

¹⁵⁰ Пак там.

¹⁵¹ МРД — Варна, Спомени на Йовчо Колев, инв. № 960.

¹⁵² ЦПА, ф. 12, оп. 1, а. е. 247, л. 1, Предложение на комунистическата група до Варненския общински съвет.

¹⁵³ В. „Работнически вестник“, бр. 178 от 2. II. 1922 г.

¹⁵⁴ Пак там, бр. 219 от 23. III. 1922 г.

¹⁵⁵ Пак там, бр. 185 от 10. II. 1922 г.

¹⁵⁶ Пак там.

¹⁵⁷ В. „Варненски работник“, бр. 13 от 24 юли 1921 г.

¹⁵⁸ Пак там, бр. 12 от 21. VII. 1921 г.

поскъпването на хляба в „Варненски работник“ пише: „Нека 40 000 гладни гърла във Варна проведат решителна и непримирима борба срещу спекулантите и техните покровители—десни и леви политически коте-рии“.¹⁵⁹

Варненските комунисти повели смела борба за премахване на хлебната криза. Окръжният комитет на БКП — Варна издал позив.¹⁶⁰ На публично събрание, свикано на 18 септември 1921 г. от комунистическите професионални секции, говорил народният представител Др. Коджейков.¹⁶¹ Била гласувана резолюция против поскъпването на хляба и другите стоки от първа необходимост. В друга протестна резолюция, приета на публично събрание във Варна, проведено на 29 януари 1922 г. се предложило да бъдат иззети храните на едрите земевладелци, като се остави нужното за издържане на населението, а останалата част се внесе за гладуващите в Съветска Русия.

Тържественото отпразнуване на 1 май — денят на международната работническа солидарност било използвано за набиране на помощи. В с. Кочак (сега кап. Радево) била проведена голяма първомайска манифестация, в която участвували селяни и от с. Ботево. От манифестантите били събрани 100 лв., 2 крини боб и 2 крини жито. Селяните от целия Водичански район тържествено отпразнували 1 май и събрали 610 лв. и 7 крини жито за гладуващите.¹⁶²

На окръжна конференция на БКП — Варна, проведена на 25 септември 1922 г., бил изнесен доклад от Дим. Попов за положението на селяните в Съветска Русия.

Работническата кооперация „Освобождение“ имала големи заслуги за уреждане на първоначалния стокообмен между България и Съветска Русия. Централното ръководство на кооперацията изпратило за свой търговски представител в Одеса Ив. Орманов, който поддържал редовни връзки с варненската партийна организация. През ноември и декември в София били проведени две конференции между представители на кооп. „Освобождение“ и представители на съветските кооперации. В резултат на водените разговори и приетия заключителен протокол на кооперация „Освобождение“ се възлагало да извърши целия стокообмен на Съветска Русия не само с България, но и с всички балкански държави.¹⁶³ На варненското пристанище започнали да прииждат параходи със съветски стоки. Така например на 15 ноември 1922 г. на варненското пристанище ще акустирал параход „Галиция“, който разтоварил 41 тона телешки кожи и 30 тона вълна.¹⁶⁴ С друг параход варненският клон на кооп. „Освобождение“ получил от Съветска Русия голямо количество цимент, каменна сол, сода каустик, стъкла за прозорци, тънка черна ламарина, хайвер¹⁶⁵ и много други дефицитни стоки, които били бързо разпродадени.¹⁶⁶ На 12 декември 1922 г. с параход „Анна“, който пътувал под италиански флаг, отпътувал за Одеса варненският индустриалец Борис

¹⁵⁹ Пак там, бр. 11. от 17 VII. 1921 г.

¹⁶⁰ ОДА — Варна, ф. 98, оп. 1, а. е. 2, л. 1.

¹⁶¹ В. „Варненски работник“, бр. 17 от 21. IX. 1921 г.

¹⁶² В. „Селски вестник“, бр. 9 от 11. V. 1922 г.

¹⁶³ ЦПА, ф. 171, оп. 1, а. е. 91, л. 1.

¹⁶⁴ Вж, пак там, а. е. 139, л. 10.

¹⁶⁵ МРД — Варна, Спомени на Атанас Ловджиев.

¹⁶⁶ Пак там.

Х. Дечев и един търговец, представител на братя Аврамови. Деловите кръгове на варненската буржоазия имали голяма стопанска изгода от уреждането на редовни стопански връзки със Съветска Русия.¹⁶⁷

Благодарение на проявената международна солидарност съветското правителство успешно се справило с грозящата го опасност — глада. В края на 1922 г. тази опасност вече била преодоляна, но трябвало да бъдат излекувани раните от продължителната война. На своята трета конференция Задграничният комитет взел решение 20 000 руски деца, останали без родители, да бъдат разпределени между комунистическите секции на Коминтерна.¹⁶⁸

Българската комунистическа партия с готовност се озовала и решила да поеме издръжката на 100 деца. Били изградени централна и местни комисии по оказване помощ на руските деца. Варненската околийска организация на БКП на своя годишна конференция, проведена на 17 декември 1922 г., решила да поеме издръжката на едно руско дете, като ежесечно внася по 300 лв.¹⁶⁹ На същата конференция делегатите от с. Кочак поели обещание колективно да обработват една нива и с приходите да осиновят едно руско дете. Издръжката на едно руско дете поела и градската партийна организация. За тази цел тя внесла първоначалната сума от 750 лв.¹⁷⁰

Партийната организация активно се включила и в акцията по заема за Международната работническа солидарност за Съветска Русия. Този въпрос бил обсъден на партийни събрания и годишни конференции. Партийните членове поели задължението да запишат най-малко по един дял от заема, в размер от 50 лв.

Варненските комунисти, проявявайки на дело пролетарски интернационализъм, дали от сърце скромната си помощ за икономическото възстановяване на Съветска Русия. Те превърнали помощната акция в мощна манифестация, през време на която трудещите се изразили своя възторг и въодушевление към делото на Октомврийската революция. През време на помощната акция варненската партийна организация се свързала още по-тясно с трудещите се от града и селата, което улеснило борбата ѝ срещу класовите врагове.

През средата на 1921 г. едрата буржоазия излязла в политическо и икономическо настъпление. Реформите на БЗНС, колкото и да били непоследователни и половинчати, засегнали интересите на крупния финансов капитал и на едрите земевладелци. Едрата буржоазия търсела начин да възвърне загубените си позиции и чрез държавен преврат да събори законното правителство на Ал. Стамболийски и да заграби властта. Наличието на 20-хилядна врангелистка армия в България улеснявало до голяма степен действията на зараждащия се фашизъм. Тези смъртни врагове на съветската власт се поставили в пълна услуга на надигашата се реакция. През април 1922 г. ЦК на БКП с помощта на много документи и сведения разкрил, че буржоазната реакция с подкрепата на врангелистките щабове подготвяла държавен преврат срещу властта на земеделското правителство. На 14 март 1922 г. парламентарната група на

¹⁶⁷ ЦПА, ф. 171, оп. 1, а. е. 102, л. 1.

¹⁶⁸ В. Хаджиниколов, Помощта на българския народ..., стр. 275.

¹⁶⁹ ЦПА, ф. 12, оп. 1, а. е. 14.

¹⁷⁰ Пак там, а. е. 157, л. 1.

Обр. 3. Облигация от заема Международната работническа солидарност за Съветска Русия

БКП внесла интерпелация до НС, в която най-настоятелно се искало изгонването на врангелистките щабове от България и възстановяване на нормални отношения с Руската и Украинската съветски републики.¹⁷¹ За разобличаване заговора на врангелистите е бил издаден и позив на ЦК на БКП.¹⁷²

По призива на ЦК на БКП варненската организация повела смела борба за разложението на врангелистките щабове и тяхното прогонване извън пределите на страната. В началото на 1922 г. тази борба придобила по-организиран характер. На голямо публично събрание, свикано от комунистическата организация на 29 януари 1922 г. в салона на кино „Ранков“ произнесъл реч Дим. Кондов. В приетата резолюция се настоявало изселването на врангелистите от България.¹⁷³ На друго събрание, проведено на 22 март 1922 г., отново били заклеймени заговорниците.¹⁷⁴ Няколко дни по-късно, на 26 март, бил проведен 5-хиляден митинг на пл. „Арабаконак“ и манифестация до народния дом, през време на която се издигнали лозунги за незабавното разоръжаване на врангелската армия, за уреждане на нормални отношения със Съветска Русия.¹⁷⁵ Многолюдно събрание, насочено срещу врангелистите, било проведено в края на март в гр. Провадия.¹⁷⁶ Голямо общоселско събрание се провело и в с. Водица, на което Ал. Медникаров произнесъл пламенно слово. В прие-

171 В. „Работнически вестник“, бр. 211 от 14. III. 1921 г.

172 Пак там, бр. 225 от 30. III. 1922 г.

173 ЦДИА, ф. 173, оп. 3, а. е. 3037, л. 59.

174 В. „Работнически вестник“, бр. 222 от 27. III. 1922 г.

175 Пак там, бр. 223 от 28. III. 1922 г. и бр. 228 от 3. IV. 1922 г.

176 Пак там, бр. 224 от 29. III. 1922 г.

тата резолюция се изтъквало, че пребиваването на белогвардейски части в България представлява непосредствена опасност за българския народ, за освободителната борба на трудещите се. Настоявало се българското правителство да влезе в мирни търговски и дипломатически връзки със Съветска Русия.

За изгонването на врангелистите от България се обявила и прогресивната варненска буржоазия. По този повод в „Варненска поща“ пише: „... последните (става дума за врангелистите) излязоха в някои отношения твърде неблагодарни и помислиха да си образуват държава в държава и създадоха ни сума главоболия и безпокойства“.¹⁷⁷

След публикуване на страниците на в. „Работнически вестник“ плановете на черния блок и врангелистките щабове за държавен преврат протестната акция взела още по-големи размери. На 14, 15 и 22 май във Варна били проведени многолюдни протестни събрания,¹⁷⁸ а на 21 май — грандиозен митинг на пл. „Мусала“. Митинг против врангелистите бил проведен и в гр. Провадия. През юни протестни събрания били проведени в селата Суворово, Кривна, Венчан, Девня, гр. Провадия и др.¹⁷⁹ На 23 август в двора на кооперация „Освобождение“ — Варна се състоял многохиляден митинг с доклад на Георги Димитров на тема „Стопанската и политическа офанзива на капиталистическата класа и борбите на пролетариата“.¹⁸⁰

Окръжният комитет на БКП—Варна издал позив до запасните офицери, в който призовал запасното войнство да не се поддава на контрареволуционните стремежи на руските генерали и буржоазния блок.¹⁸¹ За да не бъде въввлечено запасното офицерство в заговорническите цели на реакционната буржоазия, окръжният комитет на БКП направил предложение да се изгради „Народен съюз“ на запасните офицери и подофицери.¹⁸²

По указание на ЦК на БКП през септември 1922 г. в цялата страна били проведени окръжни събори. Във Варна такъв събор бил проведен на 24 септември, в който участвували 15 000 души.¹⁸³ Сутринта в партийния клуб на ул. „Ташоолу“ (сега ул. „Карл Маркс“) станало тържествено откриване на събора, а следобед ентусиазирана демонстрация с червени знамена и музика завършила с величествен митинг на пл. „Мусала“. От 5 трибуни произнесли речи ръководителите на варненското работничество. Съборът преминал под лозунгите за пълен разгром на заговорниците от черния блок и врангелистките щабове, за установяване на работническо-селска власт. Окръжният събор във Варна бил ярка демонстрация на работниците и селяните, тяхната готовност да следват Комunistическата партия за ликвидиране на фашизма в неговия зародиш.

В деня на провеждането на окръжния събор се състояли събрания и митинги в Провадия и селата Водица, Девня, Гебедже, Манастир и Синдел.¹⁸⁴

¹⁷⁷ В. „Варненска поща“, бр. 998 от 22. X. 1922 г.

¹⁷⁸ В. „Работнически вестник“, бр. 263 от 19. V. 1922 г. и бр. 265 от 22. V. 1922 г.

¹⁷⁹ В. „Селски вестник“, бр. 48 от 24. II. 1922 г. и бр. 12 от 1 юни 1922 г.

¹⁸⁰ ОДА — Варна, ф. 98, оп. 1, а. е. 2, л. 11.

¹⁸¹ В. „Народна армия“, бр. 31 от 8. VII. 1922 г.

¹⁸² Пак там, бр. 36 от 12. VIII. 1922 г.

¹⁸³ ЦПА, ф. 12, оп. 1, а. е. 9, л. 1; също в. „Равенство“ бр. 7 от 1. X. 1922 г.

¹⁸⁴ Пак там.

През периода 1918—1922 г. Варненската окръжна организация на БКП развила огромна дейност в защита и подкрепа на младата Съветска република, за защита историческото дело на Октомврийската революция. С активната си борба за разложението на съглашенските войски и руските белоемигранти пребиваващи във Варна, варненските комунисти показали на дело, че са интернационалисти и истински патриоти, защитавайки трудещите се от пристъпите на реакцията и зараждащият се фашизъм в нашата страна.

С поддържането на нелегалните канали Варна—Одеса, Варна—Севастопол и Варна—Цариград—Съветска Русия варненските комунисти излъчили от своите редове няколко десетки смели борци-интернационалисти, които записали златни страници в историята на международното работническо движение. Големи са заслугите на варненските комунисти за укрепване на връзките на БКП с РКП(б) и Комунистическия интернационал, за утвърждаване на българо-съветската дружба.

В условията на следвоенната революционна криза варненската окръжна организация на БКП следвала неотстъпно идеите и лозунгите на Октомврийската революция. Учейки се от руските болшевики, тя съсредоточила своята дейност сред работниците и селяните, защитавайки неотстъпно техните жизвени интереси. Тя се превърнала в истинска масова революционна партия на българския пролетариат, освобождавайки се постепенно от социалдемократическите си разбирания. Българската комунистическа партия смело тръгнала по пътя на своята болшевизация. Решителен поврат в нейната стратегия и тактика настъпил по време на септемврийските събития — 1923 г.

LES COMMUNISTES DU DEPARTEMENT DE VARNA DANS LA DEFENSE DE LA RUSSIE SOVIETIQUE (1918 — 1922)

Kostadine Stoyanov

Résumé

Après la victoire de la Grande révolution socialiste d'Octobre, un puissant mouvement prit naissance parmi les travailleurs des pays capitalistes sous le mot d'ordre: „Ne touchez pas à la Russie Soviétique!“

Le Parti Communiste Bulgare, en fidèle combattant du mouvement communiste international apporta son aide morale et matérielle à la jeune République Soviétique. Dans le décisif élan de défense de l'oeuvre de la Révolution d'Octobre, les communistes de Varna ont un mérite tout particulier. Ils déployèrent une activité intense dans la débâcle des forces de l'Entente, qui s'imposaient en Bulgarie, des Russes blancs émigrés, ainsi que dans le repatriement des prisonniers de guerre Russes.

Des rangs du Parti Communiste Bulgare sortirent plusieurs dizaines de hardis internationalistes qui entretenirent les liaisons clandestines Varna — Odessa, Varna—Sébastopol, Varna— Constantinople—Russie Soviétique. Par ces canaux clandestins furent acheminés des membres importants du Parti Communiste Bulgare et du mouvement communiste international. Ils permirent également d'introduire en Bulgarie de la littérature marxiste ainsi que des armes en grandes quantités. Par l'intensité de leur activité les communistes Bulgares contribuèrent à resserrer les liens entre le Parti Communiste Bulgare et le Parti Communiste Russe (B) et avec l'Internationale Communiste, à sceller l'entente bulgaro-soviétique.

Les communistes de Varna, en ardents communistes internationaux, apportèrent une aide matérielle appréciable aux ouvriers et paysans russes des régions de la Volga, pendant la famine.

Dans les conditions créées par la crise révolutionnaire d'après-guerre, l'organisation départementale Varniote du Parti Communiste Bulgare a suivi intégralement les idées et les mots d'ordre de la Révolution d'Octobre et avec le Parti entier, s'est avancée hardiment sur le chemin de sa bolchevisation.